

SAMARQAND SHAHRIDA TURIZM KLASTERLARINING SHAKLLANISHI VA HUDUDIIY-INTEGRATSION RIVOJLANISH MODELII

PhD, dots. **Janzakov Bekzot**

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti

ORCID: 0000-0002-7069-5309

b.janzakov@univ-silkroad.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm xizmatlari samaradorligini oshirishda klasterlash yondashuvining roli, uning iqtisodiy mexanizmlari hamda amaliy qo‘llanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotning amaliy qismi sifatida Samarqand shahrining turizm hududlari geografik-klasterlik nuqtayi nazaridan o‘rganilib, shahar hududida shakllangan tarixiy, transport, ilmiy-madaniy, zamonaviy dam olish va aeroport klasterlarining fazoviy tuzilishi aniqlangan. Xaritaga asoslangan tahlil turizm oqimining asosiy markazlari va ularga xizmat ko‘rsatuvchi infratuzilmaning o‘zaro integratsiyalashganligini ko‘rsatadi. Shuningdek, turizm klasterlari tizimining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar orqali tarmoq ishtirokchilarining o‘zaro manfaatli hamkorligini kuchaytirish yo‘llari haqida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: klaster, samaradorlik, turizm xizmatlari, aeroport, muzey.

ФОРМИРОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ И МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ГОРОДЕ САМАРКАНДЕ

PhD, доц. **Жанзаков Бекзот**

Международный университет туризма и
культурного наследия «Шелковый путь»

Аннотация. В данной статье анализируется роль кластерного подхода в повышении эффективности туристских услуг, его экономические механизмы и возможности практического применения. В качестве практической части исследования изучены туристские территории города Самарканда с географо-кластерной точки зрения, определена пространственная структура сформированных в городе исторических, транспортных, научно-культурных, современных рекреационных и аэропортовых кластеров. Картографический анализ показывает взаимную интеграцию основных центров туристских потоков и обслуживающей их инфраструктуры. Также даны предложения по влиянию системы туристских кластеров на экономическую эффективность, пути укрепления взаимовыгодного сотрудничества участников отрасли посредством организационно-экономических механизмов.

Ключевые слова: кластер, эффективность, туристические услуги, аэропорт, музей.

FORMATION OF TOURISM CLUSTERS AND MODELS OF REGIONAL INTEGRATION DEVELOPMENT IN THE CITY OF SAMARKAND

PhD, assoc. prof. **Janzakov Bekzot**

“Silk Road” International University of Tourism and Cultural Heritage

Abstract. *This article analyzes the role of the cluster approach in improving the efficiency of tourism services, its economic mechanisms, and potential for practical application. The practical component of the study examines the tourist areas of Samarkand from a geographical and cluster perspective, determining the spatial structure of the historical, transport, scientific and cultural, modern recreational, and airport clusters established in the city. A cartographic analysis demonstrates the mutual integration of the main centers of tourist flows and the infrastructure that serves them. Suggestions are also provided regarding the impact of the tourism cluster system on economic efficiency and ways to strengthen mutually beneficial cooperation between industry participants through organizational and economic mechanisms.*

Keywords: *cluster, efficiency, tourism services, airport, museum.*

Kirish.

Hozirgi globallashuv va mamlakatlararo integrasiyalashuv jarayonlari ta'sirida turizm dunyodagi eng tez rivojlanayotgan va yuqori daromad keltiruvchi sohalardan biri sifatida turizm bozorida dunyo sayohatchilarini jalb qilish, ularga yuqori sifatli raqobatbardosh turistik xizmatlar ko'rsatish bo'yicha turli destinasiya (qo'lay va jozibador turistik manzil)lar o'rtasida kuchli raqobat muhiti shakllanmoqda. Jumladan, O'zbekiston jahon turizm bozoriga shiddat bilan kirib kelayotgan turistik jozibador va Buyuk Ipak Yo'li chorrahasida joylashgan strategik davlat sifatida o'ziga xos salohiyat va imkoniyatlarga ega, zero, bular sirasiga o'rta asr Sharq madaniyati yodgorliklarining yaxshi saqlanib qolganligi, hukumatning sohani rivojlantirish uchun etarli darajada huquqiy-me'yoriy, tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy-ekologik shart-sharoitlar yaratganligini kiritish mumkin.

Xorijiy davlatlar tajribasiga tayangan holda bugungi kunda respublikamizda turistlarga yuqori sifatli va raqobatbardosh xizmatlar ko'rsatishni ta'minlash maqsadida klaster shakllari va usullaridan keng foydalanish davr talabiga aylanmoqda. Klasterlar o'z mohiyatiga ko'ra turli sub'ektlar o'rtasidagi tashkiliy-iqtisodiy munosabatlarni uyg'unlashtirish va amalga oshirishga asos yaratadigan ishlab chiqarishni tashkil qilish shakllaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining innovasion rivojlanish jarayoni va bosqichiga o'tish sharoitida xalqaro jahon tajribasidan kelib chiqib, respublika iqtisodiyotining barcha soha va tarmoqlarida yangi innovasion klasterlarni shakllantirishni taqozo etmoqda.

Adabiyotlar sharhi.

Jahondagi klaster maktabining asoschisi hisoblangan Garvard biznes maktabi professori Maykl Porter (2001) e'tirof etishicha, klaster tushunchasi ingliz tilidagi “cluster” (to'plam, bog'lam, guruh) so'zidan olingan bo'lib, unga ko'ra “klaster – ma'lum bir sohada faoliyat ko'rsatadigan geografik jihatdan bir-biriga bog'liq bo'lgan kompaniyalar va unga aloqador tashkilotlar guru-hidir, u umumiy faoliyat va o'zaro bir-birini to'ldiruvchi xususiyatlar bilan tasniflanadi”.

Porter (2001) konsepsiyasiga ko'ra, klasterlarni shakllantirish uchun quyidagi omillar bo'lishi talab qilinadi: cheklangan geografik hududda barcha klaster ishtirokchilarining konsentratsiyasi; mazkur mintaqada klasterlarni shakllantirishga, sub'ektlarni qo'llab-quvvatlash va ularga xizmat ko'rsatishga yordam beradigan raqobatli ustunlikka ega bo'lgan yetakchi kompaniyalarning mavjudligi va ishtirokchilar o'rtasida hamkorlikni muvofiqlashtirish.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining innovatsion rivojlanish jarayoni va bosqichiga o'tish sharoitida xalqaro jahon tajribasidan kelib chiqib, respublika iqtisodiyotining barcha soha va tarmoqlarida yangi innovatsion klasterlarni shakllantirishni taqozo etmoqda. Jahon tajribasiga ko'ra, iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion klasterlar quyidagi shakllarga xos rivojlanish tendensiyasiga ega:

1) texnologik klasterlar; 2) sanoat klasterlari; 3) intellektual klasterlar va 4) "aqlli" innovatsion klasterlar.

Umuman olganda, masalan Rosenfeldning (1997) fikriga ko'ra, klasterlar turli o'zaro bog'liq sub'ektlarning ma'lum bir geografik hududdagi konsen-tratsiyasi bo'lib, ularning eng asosiy maqsadi ishtirokchilarning sinergetik daromadini oshirish hisoblanadi, chunki, muayyan sub'ekt alohida faoliyat yuritganda oladigan daromadi klasterda boshqa sub'ektlar bilan hamkorlik asosida oladigan daromadidan kam bo'lishi mumkin.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, turistik xizmat klasteri Shveysariya, Slovakiya kabi davlatlarda ancha yillardan beri faoliyat yuritadi. Xususan, Davos-Kloster, Engadin avliyo Moris, Yuqori Tatra va Liptov kabi turistik klasterlarning samarali faoliyat yuritishini uning a'zolari o'rtasida kuchli hamkorlik aloqalarining shakllanganligiga bog'lash mumkin. Masalan, Gaydoshichning (2015) hisob-kitoblariga ko'ra, Davos klasterida eng yirik turistik sub'ekt uning tarkibiy tuzilishi va faoliyat yuritishiga 70% gacha ta'sir o'tkazishi mumkin.

Klaster atamasi zahirida kuchsiz bog'lanish emas, balki iqtisodiy uzviy bog'langan turistik xizmatlar majmuasi nazarda tutiladi. Xizmatlarning uzviy bog'lanishi aslida bir birini to'ldiradigan, masalan, taksi xizmati, ovqatlanish, gid va mehmonxona xizmatlarining o'zaro integratsiyasi sifatida izohlanadi, ya'ni ular o'z faoliyatini faqat o'zlari emas, balki boshqa "to'ldiruvchi" sub'ektlarning ta'sirini ham hisobga olgan holda nazorat qilish imkoniga ega bo'ladi. Ushbu bog'lanish moliyaviy manfaatlar bilan asoslangan bo'lib, sub'ektlar bir birlarining aksiyalarini xarid qilish orqali o'zaro manfaatli bog'lanib samarali hamkorlik o'rnatishadi. Xodimlarning xizmat ko'rsatishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirish uchun, bizning tavsiyamizga ko'ra, yirik turistik sub'ektlarni kooperativlar shaklida qayta tashkil etish lozim. Shu bilan birga, ushbu sub'ektlar qimmatli qog'ozlar bozoriga to'siqsiz kirishlari uchun byurokratik to'siqlarni olib tashlash lozim. Shu tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni joriy etish orqali ham turistik sub'ektlar integratsiyasini ta'minlash va yuqori sifatli raqobatbardosh turistik xizmat ko'rsatishga erishish chora-tadbirlariga alohida e'tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz.

Klaster atamasi zahirida kuchsiz bog'lanish emas, balki iqtisodiy uzviy bog'langan turistik xizmatlar majmuasi nazarda tutiladi. Xizmatlarning uzviy bog'lanishi aslida bir birini to'ldiradigan, masalan, taksi xizmati, ovqatlanish, gid va mehmonxona xizmatlarining o'zaro integratsiyasi sifatida izohlanadi, ya'ni ular o'z faoliyatini faqat o'zlari emas, balki boshqa "to'ldiruvchi" sub'ektlarning ta'sirini ham hisobga olgan holda nazorat qilish imkoniga ega bo'ladi. Ushbu bog'lanish moliyaviy manfaatlar bilan asoslangan bo'lib, sub'ektlar bir birlarining aksiyalarini xarid qilish orqali o'zaro manfaatli bog'lanib samarali hamkorlik o'rnatishadi. Xodimlarning xizmat ko'rsatishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirish uchun, bizning tavsiyamizga ko'ra, yirik turistik sub'ektlarni kooperativlar shaklida qayta tashkil etish lozim. Shu bilan birga, ushbu sub'ektlar qimmatli qog'ozlar bozoriga to'siqsiz kirishlari uchun byurokratik to'siqlarni olib tashlash lozim. Shu tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni joriy etish orqali ham turistik sub'ektlar integratsiyasini ta'minlash va yuqori sifatli raqobatbardosh turistik xizmat ko'rsatishga erishish chora-tadbirlariga alohida e'tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz.

Tadqiqotning usullari. Dissertatsiyada induksiya va deduksiya, analiz va sintez, grafik va taqqoslama tahlil, SWOT tahlili, statistik va ekonometrik modellash, chiziqli trendlash kabi usullardan foydalanilgan.

Ilmiy maqolada induksiya va deduksiya, analiz va sintez, grafik va taqqoslama tahlil, SWOT tahlili, statistik va ekonometrik modellashtirish, chiziqli trendlash kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

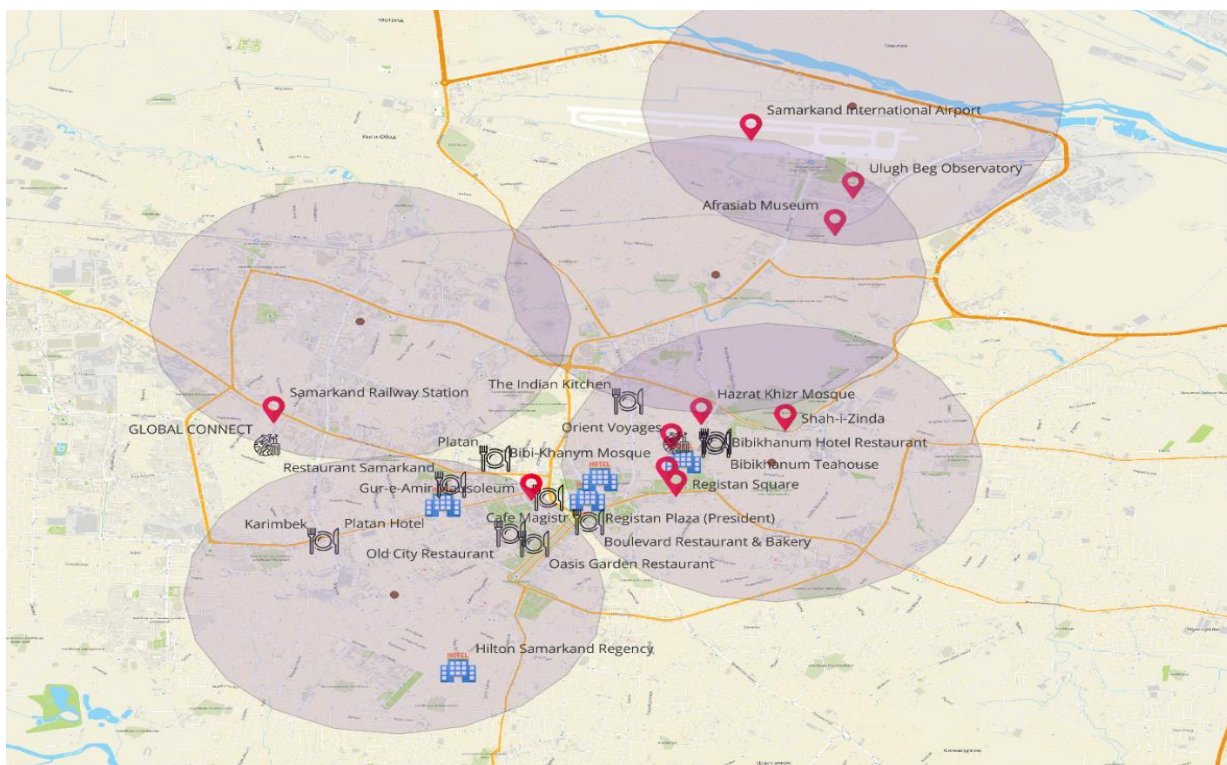
Samarqand shahrining turizm tizimi murakkab, ammo mantiqan izchil fazoviy tuzilishga ega bo'lib, unda bir nechta markazlashgan klasterlar shakllangan. Ushbu klasterlar bir-birini to'ldiruvchi vazifalarni bajaradi: tarixiy meros, xizmatlar, transport infratuzilmasi va zamonaviy dam olish majmualari bir butun turizm ekotizimini hosil qilmoqda. Xaritada ko'rinib turganidek, Samarqandda turizm obyektlari bir necha markaz atrofida to'plangan - bu holat **ko'p markazli (polinuklear) klaster tizimi** shakllanganini ko'rsatadi.

1. Markaziy tarixiy klaster (Registon – Bibi Xonim – Shohi Zinda hududi)

Eng zich nuqtalar aynan shahar markazida, ya'ni Registon maydoni, Bibi Xonim masjidi va Shohi Zinda majmuasi atrofida joylashgan. Bu hududda asosiy diqqatga sazovor joylar, yirik mehmonxonalar (Bibikhanum Hotel, L'Argamak Hotel, Platan Hotel) hamda mashhur restoran va kafelar jamlangan. Mazkur klasterni **“madaniy-tarixiy klaster”** deb atash mumkin, chunki u meros obyektlari, gastronomiya va mehmonxona xizmatlarining o'zaro yaqin joylashuvi bilan ajralib turadi. Bunday aglomeratsiya turistlar uchun qulaylik yaratadi va iqtisodiy jihatdan ham katta sinergetik ta'sir ko'rsatadi.

2. G'arbiy transport va biznes klaster (Temir yo'l vokzali – Global Connect atrofida)

Registon markazidan g'arbga qarab joylashgan **temir yo'l vokzali** hududi Samarqandning muhim transport darvozasi hisoblanadi. Shu atrofda tur operatorlar (masalan, Global Connect), zamonaviy restoranlar (Restaurant Samarkand) va biznes mehmonxonalar (Platan, Alexander Hotel) to'plangan. Bu klaster **kirish darvozasi (gateway)** vazifasini bajaradi, ya'ni shahar markaziga kelayotgan turistlarning asosiy oqimini qabul qiladi. U tarixiy markaz bilan transport yo'llari, xususan M1 va 3-raqamli avtobus yo'nalishlari orqali uzviy bog'langan.

1-rasm. Samarqand shahrida klasterlar xaritasi

1. Shimoliy ilmiy-madaniy klaster (Afrosiyob – Ulug'bek rasadxonasi hududi)

Shahar markazidan biroz shimolda joylashgan Afrosiyob muzeyi va Ulug'bek rasadxonasi arxeologik va ilmiy-tarixiy yo'nalishdagi kichik, ammo muhim subklasterni tashkil etadi. Bu joylar asosiy turizm oqimidan nisbatan uzoq bo'lsa-da, ular o'zining ilmiy-ma'rifiy yo'nalishi bilan tarixiy klasteri boyitadi. Ushbu hududni "maxsus qiziqishli subklaster" deb atash mumkin, chunki u tarixni, arxeologiyani va ilmiy merosni o'rganishga qaratilgan tashriflarni jalb etadi.

2. Janubiy zamonaviy dam olish klasteri (Hilton – Silk Road Samarkand majmuasi)

Shahar janubida joylashgan Hilton Samarkand Regency va Silk Road Samarkand majmuasi yangi turdagi - konferensiya, dam olish va biznes yo'nalishidagi turizmni rivojlantiruvchi markazdir. Bu klasteri "MICE klasteri" (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) sifatida baholash mumkin. U tarixiy klasteri to'ldirib, Samarqand turizmini faqat tarixiy emas, balki zamonaviy va xalqaro miqyosdagi xizmatlar bilan diversifikatsiya qiladi.

5. Sharqiy kirish klasteri (Samarqand xalqaro aeroporti atrofida)

Xaritada ko'rish mumkinki, Samarqand xalqaro aeroporti shahar sharqiy chekkasida joylashgan bo'lib, bu hudud transport-logistik markaz sifatida shakllanmoqda. Aeroport shahar markazi bilan M1 va 256-raqamli avtobus yo'nalishlari orqali bog'langan. Shu sababli bu klaster "aeroport darvozasi" sifatida butun turizm oqimining boshlanish va yakunlanish nuqtasini tashkil etadi. Kelgusida bu hududda qisqa muddatli mehmonxonalar, kafe va axborot markazlari tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Turizm klasterlari o'zaro avtobus tarmoqlari orqali bog'langan:

-M1 va 256 yo'nalishlari aeroport – vokzal – tarixiy markaz o'rtasidagi asosiy koridorni tashkil etadi.

-3 va 73 yo'nalishlari esa vokzal – Registon – Kaftarxona yo'nalishida faoliyat yuritadi.

Bu yo'nalishlar turizm tizimining "tomir tizimi" vazifasini bajaradi, ya'ni shahar bo'ylab harakatlanish qulayligini ta'minlaydi va barcha klasterlarni yagona transport tizimiga birlashtiradi.

Samarqanddagi turizm hududlari **Maykl Porter** tomonidan ilgari surilgan "klaster" kontsepsiyasiga to'liq mos keladi. Har bir klaster o'ziga xos ixtisoslashgan, ammo ular o'zaro raqobat va hamkorlik asosida umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi:

- **Markaziy klaster** – madaniy iste'mol va meros turizmi markazi;
- **Transport va aeroport klasterlari** – tashrifni qulaylashtiruvchi infratuzilma;
- **Dam olish va konferensiya klasteri** – yuqori segment xizmatlari;
- **Ilmiy klaster** – ta'limiy va ma'rifiy turizm yo'nalishi.

Natijada Samarqand turizmi fazoviy jihatdan diversifikatsiyalashgan, lekin funksional jihatdan bir-birini to'ldiruvchi tizimga aylangan.

Xaritadagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Samarqand shahrida turizm faoliyati ko'p markazli klaster modeliga asoslanadi. Asosiy markaz — Registon atrofi - barcha tarmoqlarni birlashtiruvchi "yadro klaster" hisoblanadi. Uning atrofida transport, ilmiy, dam olish va aeroport klasterlari o'zaro bog'lanib, integral turizm makonini shakllantiradi. Bu esa nafaqat shahar turizm salohiyatini oshiradi, balki barqaror rivojlanish, sarmoya jalb qilish va yangi ish o'rinlarini yaratishda ham muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

O'tkazilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, turizm xizmatlarining samaradorligini oshirishda klasterlash yondashuvi eng muhim strategik instrumentlardan biridir. Maykl Porter kontsepsiyasiga asoslanib aytish mumkinki, klasterlar nafaqat geografik yaqinlikka, balki subyektlar o'rtasidagi iqtisodiy, funksional va tashkiliy bog'liqlikka asoslanadi. Bunday bog'liqlik turizm industriyasida sinergetik samara hosil qiladi - xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning har biri alohida ishlaganda oladigan natija, ularning klaster ichidagi o'zaro hamkorligi orqali bir necha baravar oshadi.

Samarqand shahrida shakllangan klasterlar - tarixiy markaz, transport klasteri, ilmiy-madaniy subklaster, zamonaviy MICE klasteri va aeroport-logistika klasteri - o'zaro funksional

jihtadan bir-birini to'ldirib, yagona turistik ekotizimni yuzaga keltirmoqda. Registon atrofidagi tarixiy yadro klasteri turizm oqimining markaziy nuqtasi bo'lsa, transport va aeroport klasterlari tashrif buyuruvchilar oqimining barqarorligini ta'minlamoqda. Zamonaviy dam olish va konferensiya majmualari esa shaharning turizm portfelini diversifikatsiya qilib, yuqori daromadli segmentlarni jalb etmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Samarqand turizm tizimi polinuklear, ya'ni ko'p markazli klaster modeliga asoslanadi. Har bir klaster o'z vazifasiga ega bo'lsa-da, ularning o'zaro integratsiyasi shahar turizm makonini yaxlit tizimga aylantiradi. Transport yo'nalishlarining klasterlarni bog'lovchi "tomir tizimi" sifatida ishlashi esa butun ekotizimning barqarorligiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin: Samarqandda klasterlash yondashuvining to'g'ri qo'llanilishi turizm xizmatlari sifatini oshiradi, turistlar oqimini boshqarishni osonlashtiradi, yangi investitsiya loyihalari uchun zamin yaratadi va hududning iqtisodiy o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kelgusida ushbu klasterlarning boshqaruv tizimini takomillashtirish, innovatsion xizmatlar ulushini oshirish va tarmoq ishtirokchilari o'rtasida korporativ hamkorlikni kuchaytirish Samarqand turizmining raqobatbardoshligini yanada yuqori bosqichga ko'taradi.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

Djanzakovich, M. (2022). *Ogli JBK The analysis of impact of factors influencing leadership abilities. 湖南大学学报 (自然科学版), 49(09).*

Gaydoschic T. (2015). *Network analysis of Cooperation in Tourism Destinations. Czech Journal of Tourism. pp.26-44*

Mirzaev, K. (2011). *Approaches and issues for developing livestock services in Uzbekistan. Perspectives of Innovations, Economics and Business, PIEB, 8(2), 23-25.*

Mirzaev, K., & Janzakov, B. (2020). *The determinants of international tourism (in the example of CIS countries). European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), 2020.*

Rosenfeld, S. (1997). *Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development. European Planning Studies, 5(1), 3-23.*

Safarov, B., Mirzaev, K., Janzakov, B., & Ruzibayev, O. (2022). *A Study on the Impact of Distance and Income on Potential Gastrotourists' Decision-Making Process. African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, 11(6), 2052-2062.*

Портер М.Э. (2001) Конкуренция. Пер.с англ.-М.: Издат. Дом "Вильямс".